

ИЗ АРХИВИТЕ НА „ОНГЪЛ” – 2003-2005 г.

ЗА СТРАШНИЯ СЪД ИЛИ ЗА СЪДА В КНИГА ОТКРОВЕНИЕ НА СВ. ЙОАН БОГОСЛОВ

Ива Трифонова

Софийски университет „Св. Климент Охридски”

„В Апокалипсиса на Йоан има толкова тайни, колкото и думи. Но и това би било твърде малко да се каже за достойнството на книгата.”

Йероним Блажени

Книга Откровение на св. Йоан Богослов, известна и под гръцкото ѝ название – Апокалипсис, е единствената библийска пророческа книга в състава на Новия завет и последната канонична книга, включена в корпуса на християнската Библия. Още през Средновековието тя влиза в литургическата богослужебна практика на Западната църква, но за източноправославния свят остава извън църковното богослужение и няма широко разпространение сред южните славяни. Описанието и проучването на съхранените славянски текстове досега са били съсредоточени основно върху най-многобройните руски преписи (XIII-XIX в.), придружени с тълкувания, по-късно и с миниатюри, разпространени предимно сред източните славяни, и върху приетите за текстологично най-ранни босненски преписи и хърватските глаголически фрагменти (срв. Буслаев 1884; Амфилохий 1886; Алексеев, Лихачева 1987; Oblak 1891; Berčić 1866; Hamm 1960; Kuna 1986; Grünberg 1996). Последните изследвания върху книгата се насочват към издирване, систематизиране и проучване на съхранените южнославянски преписи, ненамерили все още полагащото им се място в цялостната текстологична история на книгата (срв. Грковић-Мејдор 2000; Jurić-Karapel 2002; Трифонова 2002). Тези изследвания поставят отново въпроса за пътя на разпространение на Апокалипсиса сред южните

славяни (а и сред източните), за съществуващите, но неизследвани до момента, преводи и редакции на книгата, както и за сборниците, в чийто състав намират място отделните преписи. Това е важно, тъй като славянският текст на книга Откровение има интересна текстова история, свързана с фактори от чисто богословски, филологически и литургически характер.

Църквата приема за автор на книгата апостола и евангелиста св. Йоан Богослов, любимия ученик на Иисус Христос, автора на най-одухотворения от евангелските текстове и на три сборни послания. Книгата е писана на остров Патмос в края на I век, по времето на гоненията над първите християни, най-вероятните датировки са две – управлението на Нерон (54-68 г.) или управлението на Домициан (95/96 г.), т.е. преди или след разрушението на Йерусалим¹.

Смисълът на самата книга, последното пророчество, е предаден изключително чрез символни образи и видения и е колкото недостижим, толкова и важен, тъй като тук сам Иисус призовава и говори пряко със свой избраник, като обхваща Живота на хората от Сътворението до безвремието на Страшния съд. Книгата събира в себе си и интерпретира основните мотиви на старозаветните пророчества, както и ставащото в Новия завет. Смисълът на казаното и на премълчаното в нея зависи в най-голяма степен от останалите библейски книги, за да бъде разбран.

Целта в настоящото изложение е въз основа на текста на Апокалипсиса, на историята на книга Откровение на св. Йоан Богослов и извън сложността на църковно-богословската тълкувателна догматика, да се очертае същността на самата идея за *Страшния съд*, за *Съда*, видян и като вместилище, и като правова институция, идеята за *Съдбата*. За изясняването на този въпрос от значение е и самата логика на възникване и историята на понятия като *съд*, *съдия*, *съдилище*, *съдебен процес* и неразривната връзка, която същевременно и обединява, и отблъсква тези понятия. В основата на проблема са заложили и изконните параметри, предопределени на отделния човек през неговия земен път – неговото свещено право на собствена воля, на съвест, на свобода и на избор, зад които стои Законът (както се определят книгите на Стария и Новия завет), както и въпросният ден на Страшния съд².

Самото заглавие – „За *Страшния съд* или за *съда* в книга Откровение на св. Йоан Богослов” – насочва към разсъждения, в които от значение е самото наименование на тази библейска книга. Битуващото в православната традиция наименование на книгата е *Апокалипсис* или *Откровение*, но тук стоят и въпросите – кога тя се нарича Апокалипсис и кога Откровение? Какво означава самото име? Отговорът на тези въпроси би могъл да се потърси в данните от самите ръкописи. За основен текст в изследването се приема най-ранният български препис на книгата MS43 от средата на XIV в. и неговото копие R165 от XV в.³, а съпоставките се правят с най-ранния запазен сръбски препис на книгата HM474 от края на XIV в., с HM445 от XVII в., със сръбския тълковен препис P146 от XV в., както и с познатите в научните изследвания босненски и източнославянски преписи (кратко описание на привлечените към съпоставката преписи е поместено в края на изследването).

Оказва се, че гръцкото название *Апокалипсис* е прието в почти всички съхранени преписи на книгата, а в речниците за изучаване на старославянския език е включено единствено като термин за назоваване на тази библейска книга (срв. МСДЯ, СС, SJS). Името *Откровение*, калка на гръцката лексема, се използва рядко и то само в горепосочените южнославянски преписи (MS43, R165, HM474, HM445)⁴, и обикновено не се употребява като термин за назоваване на книгата. Лексемата *открѣвѣнїе* се приема за особеност на преславската редакция на библейските книги, образувана е от гл. *открѣти* ‘откривам, разкривам’, той съответно – от *крѣти* ‘прикривам, скривам, укривам’. Сродните му лексеми в старобългарски език са *крѣвъ* ‘покрив, скрито място’, *закрѣти*, *покрѣти*, *оукрѣти*, съответно – *съкрѣвище*, *покрѣвитель*, от същия корен е и наименованието на празника Покров Богородичен. Но тук акцентът е и на значението на *открѣвѣнїе* като ‘откриване, откровение’, регистрирано още в най-ранните паметници, и на неговите синоними в старобългарски – *отврѣсти*, *отворити*, *явити*, които по своето значение и семантика са основополагащи за случващото се в книгата. В самата книга Йоан преди всичко вижда и чува явления на образи, които той трябва да запише на книга. Към това насочва самото начало на текста: *Ѧткрѣвѣнїе ѿ хѣво еже дастъ еиѡ бѣ показати*

равнѣмъ своимъ, еже быти въ скворѣ. и назнамена посла аггла своего рабѣ
 моеиѣ ѿанноу. Иже свѣдѣтельствова слово вѣѣ. и свѣдѣтельство ѿсво
 еинко видѣ. Блаженъ уѣтѣи и послоушаѣи слово сѣ, проручствѣи сего. и
 съблюдаѣще словесѣ иже сѣтъ въ немъ писана тако вѣмѣ близѣ (1:1-3),
 т.е. съблюдаването на Закона означава – неговият прочит, приемане и
 подчинение. Краят на книгата подчертава свещеността на казаното и
 на написаното: ИЗЪ ІС послахъ аггла своего свѣдѣтельствовати вамъ, сна
вѣѣ. и црквами вѣѣмъ (22:16) Свѣдѣтельствуюхъ азъ ѿ ѿаннѣ. вѣѣкомѣ
слышѣшѣомѣ, словеса проручствѣи книгѣмъ симъ. Ище кто приложитъ сѣ
имъ къ нимъ. не приложитъ сѣ емѣ бѣ, азъ въписанъ въ книгѣхъ сихъ.
еже ѿвержеѣтъ сѣ словеса книгѣ проручствѣи сего. ѿвержеѣтъ бѣ уѣсть емѣ ѿ
дрѣва живѣтнаго. и ѿ града своего стѣго. и ѿ писаннаго въ книгѣхъ сихъ
 (22:18-19) (срв. Приложение №1 и промените отразени в отделните
 преписи на книгата).

Безспорно от съдържанието на книгата най-известен е сюжетът за
Страшния съд – времето, когато Синът Човешки ще се завърне на
 земята, или Второто пришествие. За християнската общност идеята
 за *страшния съд* е синоним на *Апокалипсиса*⁵. В старобългарския
 език *страшнѣ*, освен обичайната употреба като ‘страшен, внушаващ
 страх, ужас’, означава също и ‘внушаващ трепет, благоговение’ и то
 особено отнесено към Божествените дела: да ѿповѣдѣмъ сѣ ѿменѣ
 твоемоу великомоу. ꙗко *страшнѣ* ѿ свѣтъ естъ Пс. 98,3 Син; съподоби
 и...приѣти. *страшнѣхъ* твоиѣхъ ѿ вѣсѣмьрѣтънѣхъ таинѣ Евх 22а
 16-17; и съ *страхомъ* и *трепетомъ*...къ грѣдоуемоу и *страшноуемоу*
 пристѣпите комыканию Супр 405,22⁶.

Подобно на *страшнѣ*, лексемата *сѣдѣ* е регистрирана още в ста-
 робългарски език в значение на *сѣдѣ*¹ – най-общо ‘държавна съдебна
 институция’ и *сѣдѣ*² – ‘вещ, предмет с вдлъбната форма, в която нещо
 се държи’. Етимолозите са единодушни, че двете лексеми са генетично
 свързани, сродни със стинд. *somdhis*, съставена от **som-* ‘с, със; съв-
 местно, заедно’ и корен **dhē-* ‘поставям, да направя’ (оттук и *дело*), т.е.
 ‘съединение; обединение; договор’. Развоят на лексемата е проследен
 подробно в изследването за наименованието на съдовете в българските
 говори (Барболова 1999: 16-31). Тук анализът се представя накратко,
 като е допълнен и уточнен с оглед на изследваната тема.

Още в праславянски лексемата *soⁿdъ е била многозначна, тъй като значението за ‘държавна съдебна институция’ се пази и до днес във всички славянски езици, а най-вероятно по метонимичен път от основното ‘съдебна институция’ с помощта на различни форманти се развива и значение ‘съдебна зала; помещение, където се намира съдебната институция’ – в стб. език още *сѣдѣ*, *сѣдище*, *сѣдилище*. В старобългарски *сѣдѣ* служи за назоваване и на ‘съдебен процес; решение; справедливост; съждение’, като вероятно още в праславянски се развива и значението на ‘съдба’, както показват данните от днешните руски говори. Вероятното семантично развитие от *soⁿdъ до *soⁿdъ-ba е било: ‘правосъдие’ → ‘присъда’ → ‘божи съд’ → ‘предопределение, участ’. Тези думи са архаизми, водещи началото си още от преди времето на правовата институция. Аргумент за това е възстановената праславянска митология, където според етнолозите е съществувал бог със същото име, чийто наследник в руски е бог *Суд*, а в сърбохърватски – *Усуд*, който е управлявал човешката съдба и е прашал съответно *Срета* или *Несрета*. Той бил обграден с митологични същества, наречени в руски език *суденици* ‘орисници’. Най-вероятно, също още в праславянски са формирани познатите и днес производни: *съдия*, *съдебен*, *съдба*, *съдбовен* и т.н.

Заедно със *сѣдѣ*¹ ‘съдебна институция’ в старобългарски език се използва и неговият омоним *сѣдѣ*² ‘вещ, предмет с вдлъбната форма’, и *сѣсѣдѣ* ‘съдина’, като и двете лексеми, освен основното си значение, са познати и като ‘оръдие, инструмент’. Представката *сѣ-* в старобългарското *сѣсѣдѣ* несъмнено е и определен диференциращ белег, за да се избегне полисемията, подобно на суфикса *-ба* в *сѣдѣба* (срв. производните – *съсъд*, *посуда*).

След проследяването на произхода на омонимите, означаващи със *сѣдѣ*, и след опита да се обяснят отделните понятийни полета, които те обхващат, в анализа се приема, че първоначално е било значението на *сѣдѣ*, *сѣсѣдѣ* като ‘всяко нещо, което съдържа или носи нещо в себе си’, тъй като според науката, в природата няма такова тяло, което да не съдържа нещо в себе си. Доказано е, че всяко материално-веществено нещо играе ролята на съд – от молекулата до атмосферата и вселената като цяло. В тази насока се е развивало и понятието *съд*

при славяните, както доказват лексеми, образувани по пътя на езиковата аналогия, например: *череп* – съдът, в който се помества мозъка, *чиреп* – съд за течности, *черупка* – съд, в който се помества например някакъв плод. Склонността на човека да опознава света, като намира общото между своето тяло и телата в природата, се използва и в теологията, където се приема, че човешкото тяло е съдът, в който се намира душата, както и че жената е съд, в който израства и самият човек до своето раждане. Тази идея е водеща и в текста на Откровението на св. Йоан Богослов.

Така, достигайки отново до въпроса за генетичната връзка на омонимите, означавани с лексемата **сѣдѣ** в отделните изследвания, се разкрива и логичната историческа връзка с понятието мяра – съдът като ‘мяра за обем’ и съдът като ‘институция за определяне на нравствена мяра’; значения, визуализирани и в символа на съдебната институция Темида: превръзката на очите ѝ – като израз на безпристрастие и обективност; везните в ръката ѝ – точност и прецизност при измерване на вината⁷. Следователно, вероятният развой на значението на праславянското *soⁿdъ е: ‘съд’ → ‘съд’ + ‘мяра’ → ‘съд; мяра за обем; нравствена мяра’ → ‘социален механизъм (за действие); съд (като институция)’.

И така, в гръцкия текст на каноничния Апокалипсис се срещат общо 3 лексеми за съдини – *φιάλη* (12 пъти), *ποτήριον* (4 пъти) и *σκεῦος* (2 пъти). Ако горепосочените изводи бъдат приети и проследени в конкретните названия за съдини, се оказва, че с изключителна смислова натовареност на използваните при превода лексеми се отличава именно българският препис MS43 и неговото копие R165. За превода на *σκεῦος*, *φιάλη* и *ποτήριον* се употребяват само **сѣсѣдѣ** (13 пъти) и **чаша** (4 пъти). Със **сѣсѣдѣ** в превод на гр. *σκεῦος* се означава смъртта на езичниците в цитат от Псалтира (2:27), стоките на земните търговци (18:12). Отново само **сѣсѣдѣ** в превод на *φιάλη* предава чашите, пълни с яростта на Господа, със седемте последни язви, носени от ангелите (15:7, 16:1, 16:2, 16:3, 16:4, 16:8, 16:10, 16:12, 16:17, 17:1, 21:9). Заслужава внимание и преводът на гр. *κρίμα* ‘присъда’ отново със **сѣсѣдѣ** – и **глаголюхъ къ мнѣ гради и покажѣ ти сѣсѣдѣ владницѣ великѣ. сѣдѣшиѣ на водахъ мнѣгѣхъ** (17:1). Лексемата **чаша** се среща единствено в превод

на гр. *ποτήριον* – чашата с вино на гнева Господен, от която ще пият тези, които се поклонят на звяра и образа му (14:10), чашата с вино на гнева Господен, дадена на Вавилон (16:19), златната чаша, носена от блудницата Вавилон, изпълнена с нечистотата на делата ѝ (17:4, 18:6). Следователно, съдът в Апокалипсиса на Йоан е изобразен и като вместилище на злото, и като инструмент и оръжие срещу него, и като произнесена присъда (вж. Приложение №2 и разночетенията в останалите преписи). В положителен смисъл съдината е използвана само веднъж – при разпечатването на книгите, за да означаи чашите, пълни с молитвите на светиите. Тук старобългарската лексема в превод на гр. *φύλλα* вече е *тъмнианица* – *егда прижтъ книги • дъ животноа и къ старци паджтъ прѣдъ агънцемъ • иижежи кто гжсли и теміанецъ златъи плъны феміана иже сжтъ въ мѣтвѣ стѣхъ* (5:8).

Лексемата *съсѣдъ* се среща многократно в старобългарския текст на Евангелието, Апостола и Псалтира за назоваване на: ‘съдини – част от покъщината, имущество; съдът, пълен с оцет, в който потапят гъбата и дават на Христос да пие на кръста; съсѣд избран; съсѣд – вместилище (често за човешко тяло, за пороци; на добро и зло); голям съд, в който се слага нещо; оръдие’. Това е и лексемата с най-широко семантично поле в старобългарския език, докато *чаша* (в превод на гр. *ποτήριον*) означава ‘обикновена чаша; чашата на Новия завет; съдба’ (Ев.); ‘чашата на Новия завет, кръвта Господня’ (Ап.), ‘чашата на спасението, съдба’ (Пс.) (Димитрова 2002). В посоченото изследване за думите за съдове в старобългарските текстове авторката отбелязва, че замяната на тези лексеми е нехарактерно явление за старобългарския език.

Така абстрактните символни и образни вместилища на *Съдбата* в текста на Апокалипсиса могат да се проследят по линията на Избрания: който побеждава, ще яде от Дървото на живота, което е посред Божия рай; ще яде от съкровената манна; ще се облече в бели дрехи; ще получи власт над езичниците, утринната звезда; ще бъде опазен от часа на изкушението; ще получи бяло знамение с ново име; името му ще се впише в книгата на живота; ще получи венец на живота; ще седне на престола⁸. В противовес на това са изобразени жената Иезавела (2 гл.) и блудницата Вавилон, майката на блудниците и земната злоба, пияна от кръвта на светците, облечена във всички

земни блага, с белег на челото (17 и 18 гл.), но също и появата на непразната жена, облечена в слънце (12 гл.), и на Новия Йерусалим, невестата Христова – и облѣченъ въ ризѣ, крѣвѣѣ оурывленѣ. и нарицает сѧ има егѡ слово вѣнѣ (19:13)⁹; и глаголюи новѣ видѣхъ съхѡдѡщѣ съ нѣѣ ѿ бѧ оутѡренѣ. тако неѣстѣ ѡкрашенѣ мѣжа своегѡ (21:2) (вж. Приложение №3).

ПРИЛОЖЕНИЕ №1¹⁰

22:18-19. Μαρτυρῶ ἐγὼ παντὶ τῷ ἀκούοντι τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. ἔάν τις ἐπιθῇ ἐπ' αὐτά, ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς [επτὰ] πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, καὶ ἔάν τις ἀφέλῃ ἀπὸ τῶν λόγων [τουτων] τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφελεῖ ὁ θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ.

MS43, R165: Свѣдѣтельствоу азъ ꙗѡаннъ. въсѣкомѣ слышѡщѡмѣ, слова прѡрѣствѣна книгѣмъ симъ. ꙗще кто приложитъ сѧ имъ къ нимъ. не приложитъ сѧ емѣ бѣ, азъ въписанъ въ книгѣхъ сихъ. еже ѡвръжетъ сѧ слова книгъ прѡрѣствѣна сего. ѡвръжетъ бѣ члвкъ егѡ ѡ дрѣва животнаго. ꙗ ѡ града своегѡ стѣго. и ѡ писаннаго въ книгѣхъ сихъ.

HM474: свѣдѣтельствую азъ ꙗѡанъ слова прѡрѣскаѧ въ книгѣхъ си. ꙗще кто приложитъ сѧ къ нимъ, приложитъ сѧ ѹмоу бѣ. ѡ написанниѣ же книгѣхъ сихъ ꙗще кто ѡставляѣтъ слоꙋ прѡрѣскоѹ, и кнѣгыъ сихъ. ѡставитъ и бѣ члвкъ нхъ, и ѡ дрѣва животнаго. и ѡ града своегѡ стѣго. написаннѣхъ въ книгѣхъ симъ.

М, Н, N1, T119, BOZ, R, F15, Č, T710, O: свѣдѣтельствѹ азъ /О во вѣмъ азъ/ всакомѣ слышѡщѡмъ слова прѡрѣствѣнѣ книгъ сихъ ꙗще кто приложитъ на не да наложитъ /Н прѣложитъ/ на нь бѣ. ѡ. ꙗзъ въ писанихъ въ книгѣхъ сихъ. и ꙗще кто ѡнимѣтъ ѡ словесѣ сѡщиъхъ сихъ прѡрѣствѣнѣ книгъ сихъ да ѡнимѣтъ бѣ члвкъ егѡ ѡ дрѣва животнаго /О книги животныѣ/ и ѡ града стѣго написанаго /Ч, T710 писанаго/ въ кнѣгаъхъ сихъ.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 2

- 1) **СЪСЪДЪ** ‘съд’ [14] **φιάλη**, **σκευος**, **κρίμα**
→ **φιάλη** ‘блюдо; жертвена чаша’ (11) → 15:7, 16:1, 16:2, 16:3, 16:4, 16:8, 16:10, 16:12, 16:17, 17:1, 21:9; срв. в същия препис **тъмнианица**.
Pl64, **NB101**: **сѣкло**; **HM 474**, **M**, **H**, **N1**, **T119**, **BOZ**, **R**, **F15**, **Č**, **T710**, **O**: **финаль**.
→ **σκευος** ‘съд; оръдие; съоръжение; въоръжение’ (2) → 2:27, 18:12.
2:27, 18:12: **HM474**, **Pl64**, **NB101**, **M**, **H**, **N1**, **T119**, **BOZ**, **R**, **F15**, **Č**, **T710**, **O**: **сѣсѣдъ**.
→ **κρίμα** ‘присъда’ (1) → 17:1. срв. в същия препис **правѣда**.
17:1. **Καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ λέγων. δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρίμα τῆς πόρνῃς τῆς μεγάλῃς τῆς καθημένης ἐπὶ ὕδατων πολλῶν**
MS43, **R165**: и глѣше къ мнѣ грѣди и покажѣ ти **сѣсѣдъ блѣднициѣ**
великѣ • **сѣдѣщѣ на водахъ мнѣгѣхъ** •
Pl64: **грѣхъ**; **Φ**: **сѣсѣдъ**.
HM474, **NB101**, **M**, **H**, **N1**, **T119**, **BOZ**, **R**, **Č**, **T710**, **O**: **сѣдъ**.
- 2) **ΘΑΔЪ** ‘съд’ [6] **κρίσις**, **ὁδός**
→ **κρίσις** (5) → 14:7, 16:7, 18:10, 19:2, 20:4. срв. в същия препис **правѣда**, **сѣсѣдъ**.
→ **ὁδός** ‘път, следа’ (1) → 15:3. срв. в същия препис **пѣтъ**.
15:3. **Καὶ ᾗδουσιν τὴν ᾠδὴν Μωϋ σέως τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου λέγοντες. μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ. δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐθνῶν.**
MS43, **R165**: и поѣтъ пѣснь мѡѡсеа раба вѣща • и пѣснь агнѣѣа глѣше •
велика и дивна дѣла твоя гнѣ, **вѣе вѣсѣдръжителю праведнѣи • и истиненъ**
сѣдъ твои црѣю жѣтѣмъ.
HM474, **Pl64**, **T119**, **BOZ**, **R**, **F15**, **Č**, **T710**, **O**: **пѣтиѣ**; **M**, **H**, **N1**: **пѣтъ**.
- 3) **ΤΥΜΝΙΑΝΙΝΙΑ** ‘кадилница’ [1] **φιάλη** → 5:8. срв. в същия препис **сѣсѣдъ**.
MS43, **R165**, **HM474**: **тъмнианица**; **Pl64**, **NB101**: **сѣкло**;
M, **H**, **N1**, **T119**, **BOZ**, **R**, **F15**, **Č**, **T710**, **O**: **финаль**.
- 4) **ΥΑΨΙΑ** ‘чаша’ [4] **ποτήριον** ‘чаша; потир’ → 14:10, 16:19, 17:4, 18:6.
HM474, **Pl64**, **M**, **H**, **N1**, **T119**, **BOZ**, **R**, **F15**, **Č**, **T710**, **O**: **ѣаша**.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 3

21:2. Καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καὶ νήν εἶδον καταβαί-
νουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἡτοιμασμένην ὡς ζύμην
κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

MS43, R165: и гра^а стѣи новѣ видѣхъ съхѡдѡщъ съ нѣе ѿ бѣ оутѡренъ.
іако невѣстѣ ѡкрашенѣ мѣжа своеѣѡ.

P164, F15: И азъ /F15 же/ ѿаннъ видѣхъ градъ стѣи ѿерѣмъ. новъ видѣхъ
/F15 -/ съхѡдещъ съ нѣе ѿ бѣ. и ѡготованъ и ѡкрашенъ /F15 приготѡванъ/
іако невѣста /F15 оукрашеноу/ мѣжѣ своеѣѡ:~

T 710, С: И гра^а стѣи ѿерѣмъ новы исхѡдѡщъ ѿ нѣи ѿ бѣ оутѡренъ.
іако невѣста красна мѣжѣ еѡ.

O: ѿ азъ ѿаннъ видѣхъ градъ стѣи ѿерѣмъ, новъ схѡдѡщъ ѿ бѣ с нѣи
приготѡванъ, іако невѣстѣ оукрашенѣ мѣжѣ своеѣѡ.

NM474, H, M, N1, T119, BOZ, R: и градъ стѣи ереѣмъ вднъ нисхѡдешъ с
нѣе ѡтъ бѣ, приготѡванъ ѣко невѣста ѡкрашена мѡжѡѣ своеѡѡ.

Кратко описание на преписите, използвани в приложението

MS43 Апокалипсис, нетълковен, български, средата на XIV в. (ок. 1350). Съхранява се в сбирката на Музея на Сръбската православна църква №43, където е постъпил от манастира Крушедол. Описан е от Богданович, Мошин, Петкович (Богдановић 1982: 32; Mošin 1955: 218-226; Петковић 1914: 212-213).

R165 Апокалипсис, нетълковен, български, XV в. Съхранява се в Румънската академия на науките под сигнатура Sl.165, принадлежал е на манастира Нямц. Описан е от Панаитеску (Panaitescu 1959: 248-250).

NM474 Апокалипсис, нетълковен, сръбски, последната четвърт на XIV в. Съхранява се в Хилендарския манастир под №474. Описан е от Д. Богданович, П. Матеич и Х. Томас (Богдановић 1978: 181; Matejić, Thomas 1992: 562).

P146 Апокалипсис с тълкувания, сръбски, първата четвърт на XV в. Съхранява се в Народната библиотека в Белград, в сбирката на Плевля №46. Описан е от Д. Богданович под №1804 (Богдановић 1982: 120).

HM445 Апокалипсис, нетълковен, сръбски, 1625 г. Съхранява се в Хилендарския манастир под №445. Описан е от Д. Богданович, П. Матеич и Х. Томас (Богдановић 1978: 172; Matejić, Thomas 1992: 541).

NB101 Апокалипсис с тълкувания, сръбски, XVI в. Съхранява се в Народната библиотека в София под №101. Описан е от Б. Цонев (Цонев 1910: 78).

H Апокалипсисът от Хваловия сборник, нетълковен, босненски, 1404 год. Съхранява се в Университетската библиотека в Болоня под сигнатура 3575B. Текстът е издаван два пъти – срв. Д. Даничич и Х. Куна (Daničić 1872; Kuna 1986).

M Апокалипсис, нетълковен, босненски, XV в. Съхранява се в Марцианската библиотека във Венеция под сигнатура Cod.slav.I-227. Описан е от М. Капалдо и Х. Куна (Capaldo 1978; Kuna 1986).

N1 Апокалипсис с тълкувания, новгородски, XIII в. Съхранява се в БАН, Санкт Петербург, в сбирката на Николски №1. Описан е в „Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР, XI-XIII вв.” Москва, 1984, 241.

T119 Апокалипсис с тълкувания, руски, XIV в. Съхранява се в РГБ, Москва, фонд 304, в сбирката от Троицко-Сергиевата лавра №119. Описан е от йеромонах Арсений (Арсений 1878: 87-88).

BOZ Апокалипсис с тълкувания, руски, края на XV-XVI в. Описан е от Я. Щапов под сигнатура БОЗ 92 (Щапов 1976: 40-43).

R Апокалипсис с тълкувания, руски, началото на XIV в. Съхранява се в РГБ, Москва, фонд 256, в сбирката на Румянцев №8. Текстът е издаден от архимандрит Амфилохий (Амфилохий 1886).

F15 Апокалипсис с тълкувания, руски, XVI в. Ръкописът е частно притежание, негово копие се съхранява в Хилендарската изследователска библиотека на Университета на щата Охайо, Калъмбъс. Описан е от М. Матеич, Пр. Матеич и Х. Томас (Matejić 1983: 78-81; Matejić, Thomas 1992: 88).

Ѓ Апокалипсисът от Чудовия Нов завет, нетълковен, руски, 1355 г. Текстът е издаден от Леефелд (Lehfeld 1989).

T710 Апокалипсис, нетълковен, руски, с бълг. правописни особености, 1493 г. Съхранява се в РГБ, Москва, фонд 304, в сбирката на Троицко-Сергиевата лавра №710. Включен е в изследванията на К.

Грюнберг, Алексеев и Лихачева (Алексеев, Лихачева 1987; Grünberg 1996, 1998, 1999).

О Апокалипсисът от Острожската библия, нетълковен, руски, 1580/81 г.

За възможността да работя с текста на R165 изказвам сърдечна благодарност на А. Милтенова, за текста на N1 – на А. Милтенова и Г. Петков, за T710 – на Д. Пеев, Д. Димитрова и А. Турилов. Текстовете на NM474, NM445, M, BOZ, T119, F15 и част от литературата по въпроса са ми предоставени от Хилендарската изследователска библиотека на Университета на щата Охайо, Калъмбъс (Hilandar Research Library, The Ohio State University, Columbus), на които също изказвам сърдечна благодарност и по специално на М. А. Джонсън (Паша).

БЕЛЕЖКИ

1. Всъщност, едва ли има нещо ясно около написването, съдържанието и историята на тази библейска книга. Предполага се, че Апокалипсисът е писан много по-рано, още преди Евангелието и Посланията на Йоан.
2. Темата е разработвана и на майските Кирилометодиевски четения, организирани от Катедрата по кирилометодиевистика, ФСлФ, СУ „Св. Климент Охридски“. София, 10.05.2004.
3. И двата преписа са поместени под датата 8 май (Паметта на св. Йоан Богослов) в състава на календарни сборници, представители вероятно на източнобългарската търновска книжовност.
4. За съжаление в P146 не е запазено началото на текста. Той започва от 1:5.
5. „Характерно также и то, что именно лицезрение картин Страшного суда явилось переломным событием при „выборе веры“ как болгарским князем Борисом в IX в. – соответственно сообщению Симона Логофета, так и столетие спустя великим киевским князем Владимиром – согласно „Повести временных лет“ (Попов 1995: 8).
6. Цитатите са съответно от Синайски псалтир, XI в., Синайски евхологий, XI в., Супрасълски сборник – срв. СС, статията за *страшньъ*.
7. „В миниатюра от рилски Требник 2/1 от 1748 г., л. 145б, Божията десница държи везни от небесен сегмент, изпъстрен с балкански елемент. Вляво стоят два ангела с малки водосветни кръстове, пред които е душата – гола човешка фигура. Десният ангел натиска с кръста едното блюдо на везните,

а два малки демона с конусовидни шапки дърпат надолу другото блюдо”; „Една коледна песен от Серско разказва, че разбойникът Кара Богдан се разкайва, след като вижда в Атон щампа със Страшния съд, на която е илюстриран съдът на душите. Когато умира и той, теглят душата му, но надделяват ангелите, които добавят възглавницата, напоена с покаяните му сълзи. Тук се съчетават два източника – книжен (легендата за покръстването на княз Борис I, след като вижда стенопис на Страшния съд) и фолклорен (митарствата), но вторият може да има литературен произход” (Стефанов 2005).

8. За историческите превъплъщения на Съдбата вж. Аверинцев 1999 – „За външния облик на идеята на съдбата е характерна извънисторичността, тъй като историята предполага момента на свободно човешко действие, докато съдбата го отрича. Обаче на едно по-дълбоко равнище идеята за съдбата, т.е. несвободата, както и съотнесената с нея идея за свободата, е изцяло социална; нещо повече, за човешкото съзнание природната несвобода в голяма степен служи само като символ на социалната несвобода.” „...В същия смисъл ранните християни са вярвали, че водата на кръщението измива получения по рождение печат на съзвездията и освобождава от властта на съдбата. Там, където е възтържествувал теизмът, съдбата е трябвало да напусне сферата на мита и философските умозрения и да отиде в света на житейските понятия и народните суеверия. На езическата съдба противостои християнската съвест” (Аверинцев 1999: 337, 340).

9. Срв. Откр. 19.11-16; срв. И. Христова и Н. Шиваров (Христова 2003; Шиваров 2002).

10. Гръцкият текст в изследването се цитира по изданието на Нестле и Аланд (Nestle-Aland 1993).

ЛИТЕРАТУРА

Аверинцев 1999: Аверинцев, С. Съдбата. – В: МЕСЕМБРИА. Българо-руски сборник в чест на Сергей Аверинцев. С., 336-342.

Алексеев, Лихачева 1987: Алексеев, А., О. Лихачева. К текстологической истории древнеславянского апокалипсиса – В: Материалы и сообщения по фонду Отдела рукописной и редкой книги 1985. Л., 8-22.

Амфилохий 1886: Амфилохий, архимандрит. Апокалипсисъ XIV века. М.

Арсений 1878: Арсений, іером. Описаніе славянскихъ рукописей бібліотеки Свято-Троицкой Сергіевой лавры, часть I. М.

Барболова 1999: Барболова, З. Имена за съдове в българските диалекти. С.

- Богдановић 1978:** Богдановић, Д. Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара, т. 1. Београд.
- Богдановић 1982:** Богдановић, Д. Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века). Београд.
- Буслаев 1884:** Буслаев, Ф. Русскій лицевой апокалиписъ. Свод изображений из лицевых апокалиписов по рукописям с XVI-го века по XIX-ый. М.
- Грковић-Мејџор 2002:** Грковић-Мејџор, Ј. Хиландарска апокалипса Јована Богослова (ХИЛ 474). – Јужнословенски филолог, LVI/1-2. Београд, 311-320.
- Димитрова 2002:** Димитрова, Ц. Думи за съдове в старобългарските текстове. Дипломна работа, защитена в Катедрата по кирилометодиевистика, ФСлФ, СУ „Св. Климент Охридски“, научен ръководител проф. Т. Славова.
- МСДЯ:** Срезневский, И. И. Материалы для Словаря древнорусского языка по письменным памятникам. СПб, т. 1-3, 1893-1903.
- Петковић 1914:** Петковић, С. Опис рукописа манастира Крушедола. Сремски Карловци.
- СС:** Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). М., 1999.
- Попов 1995:** Попов, Г. Апокалипис в искустве християнского мира. – В: Откровение св. Иоанна Богослова в мировой книжной традиции. М., 8-12.
- Стефанов 2005:** Стефанов, П. Митарствата – гностическо наследство в българския фолклор и култура. – <http://www.truden.com/article220.html>
- Трифенова 2002:** Трифенова, И. За превода на Тълковния апокалипис в южнославянската традиция. – In: 5th International Hilandar Conference: “Love of Learning and Devotion to God in Orthodox Monasteries”. Копаоник, Рашка, Р Сърбия и Черна гора, 08-14.09.2002 (под печат).
- Христова 2003:** Христова, И. Синът Человечески. – В: Год. на Асоц. “Онгъл”, т. 3, г. III. Езици на общуването (Фолклор и религия). С., 206-214.
- Цонев 1910:** Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека въ София, т. 1. С.
- Шиваров 2002:** Шиваров, Н. Есхатологични представи в старобългарски писмени творения в края на първото хилядолетие. Характеристика и задачи в изследванията. – В: Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. С., 291-304.
- Щапов 1976:** Щапов, Я. Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. М.
- Berčić 1886:** Berčić, I. Ulomci svetoga pisma obojega uvjeta staroslavenskim jezikom. Skupio iz rukopisih i tiskanih knjigah hrvatskoga razreda. Praga, 5, 108-145.

- Capaldo 1978:** Capaldo, M. Les manuscrits slaves et leur etude en Italie. – Полата кѣнигописѣната, т. 1, 15-33.
- Grünberg 1996:** Grünberg, K. Die kirchenslavische Überlieferung der Johannes-Apokalypse. Frankfurt/M.
- Daničić 1872:** Daničić, Dj. Apokalypsa iz Hvalova rukopisa. – Starine IV. Zagreb, 86-109.
- Hamm 1960:** Hamm, J. Apokalipsa bosanskih krstjana. – Slovo 9-10. Zagreb, 43-104.
- Jurić-Kappel 2002:** Jurić-Kappel, J. Bosanske apokalipse u svome (južno)slaven-skom kontekstu. – Wiener Slavistisches Jahrbuch, 48. Wien, 75-94.
- Kuna 1986:** Kuna, H. Codex "Christiani" nomine Hval. Bd. I: Faksimile. Bd. II: Transkripcija i komentar. Bologna.
- Lehfeld 1989:** Lehfeld, W. Neues Testament des Čudov-Klosters (= Bausteine zur Geschichte der Literatur bei der Slaven). Köln.
- Matejic 1983:** Matejic, M. Slavic Manuscripts from the Fekula Collection: A Description. Columbus, Ohio, 79-81.
- Matejic, Thomas 1992:** Matejic, P., H. Thomas. Catalog Manuscripts on Micro-form of the Hilandar Research Library (The Ohio State University), 1. Columbus, Ohio.
- Mošin 1955:** Mošin, V. Izvještaj o naučnom putovanju u Srjemsku Mitrovicu, Beograd, Peć, Dečane, Cavnat, Dubrovnik 1953. godine. – Inventar ćirilskih rukopisa Muzeja Srpske pravoslavne crkve u Beogradu, Ljetopis 60, 218-226.
- Oblak 1891:** Oblak, V. Die kirchenslavische Übersetzung der Apokalypse. – Archiv für Slavische Philologie, 13, 321-61.
- Panaiteacu 1959:** Panaiteacu, P. Manuscrisele slave din Biblioteca Academici RPR. București, vol. 1.
- SJS:** Slovník jazyka staroslověnského. – Lexicon linguae palaeoslovenicae. Praha, t. 1-4, 1958-1997.

**LAST JUDGMENT AND JUDGMENT IN ST. JOHN
THEOLOGIAN'S APOCALYPSIS**

Iva Trifonova

'St. Kliment Ohridski' Sofia University

Abstract

The Revelation of St. John the Theologian is the only canonical prophetic book included in the New Testament. The mysticism and eschatology in this book are mostly associated with the Day of Judgment (Doomsday). This paper is an attempt to consider the idea of Day of Judgment through a study of the lexical material and particularly the representation of notions such as judgment, judge, court, and gate in the earliest South-Slavonic manuscripts of this biblical book.